

তৃতীয় অধ্যায়

৩.০০ সমাজ জীৱনৰ লগত জড়িত শব্দ

### ৩.০১ সম্বন্ধবাচক শব্দ :

মানুহ সামাজিক প্ৰাণী। সমাজত বসবাস কৰা প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে এজনে আন এজনৰ লগত জন্মসূত্ৰে, বৈবাহিক বা বন্ধুত্বৰ দ্বাৰা আত্মীয়তাৰ সম্পৰ্কলৈ আহে। ‘জন্ম আৰু বিবাহৰ দ্বাৰা গঢ় লৈ উঠা সম্বন্ধক স্বজনীয়তা বুলি কোৱা হয়।’ ‘সমাজত গঢ় লৈ উঠা এই স্বজন পদ্ধতি দুই প্ৰকাৰ’ (Bhushan Distionary of Sociology, p. 154) –

ক) একপক্ষীয় স্বজন পদ্ধতি (Unilateral Kinship system)

খ) দ্বিপাক্ষিক বা উভয় পক্ষীয় স্বজন পদ্ধতি (Bilateral kinship system)

একপক্ষীয় স্বজন পদ্ধতিক পিতৃপ্ৰধান আৰু মাতৃপ্ৰধান পৰিয়াল পদ্ধতি বুলি কোৱা হয়। পিতৃপ্ৰধান পৰিয়ালত গোত্ৰ বা বংশৰ গণনা পিতৃৰ ফালৰ পৰা কৰা হয়। আনহাতে মাতৃপ্ৰধান পৰিয়াল ব্যৱস্থাত গোত্ৰ বা বংশৰ গণনা মাকৰ ফালৰ পৰা কৰা হয়–

দ্বিপাক্ষিক স্বজন পদ্ধতিত ভাতৃ-ভগ্নী আৰু তেওঁলোকৰ সন্তান আৰু মাতৃ-ভগ্নী, তেওঁলোকৰ সন্তান সকলোকে ধৰা হয়।

প্ৰত্যেক সমাজতে সম্বন্ধৰ বৰ্গীকৰণ বেলেগ বেলেগ ধৰণে হোৱা দেখা যায়–

ক) উত্তৰাধিকাৰৰ আধাৰত

১। পিতৃপ্ৰধান পৰিয়াল পদ্ধতি অনুসৰি।

২। মাতৃপ্ৰধান পৰিয়াল পদ্ধতি অনুসৰি।

খ) ১। বৈবাহিক সম্বন্ধ অনুসৰি

২। জন্মসূত্ৰে

৩। বংশ বা গোত্ৰ অনুসৰি

আইতন সমাজ পিতৃপ্ৰধান সমাজ ব্যৱস্থাবে পৰিচালিত। আইতনসকলৰ বংশগত গণনা পিতৃৰ ফালৰ পৰা কৰা হয়। আইতনসকলৰ স্বজনীয়তা জন্মসূত্ৰে আৰু বৈবাহিক সম্বন্ধৰ দ্বাৰা গঢ় লৈ উঠে। আইতন সমাজত প্ৰচলিত সম্বন্ধবাচক শব্দসমূহক প্ৰয়োগ অনুসৰি তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি –

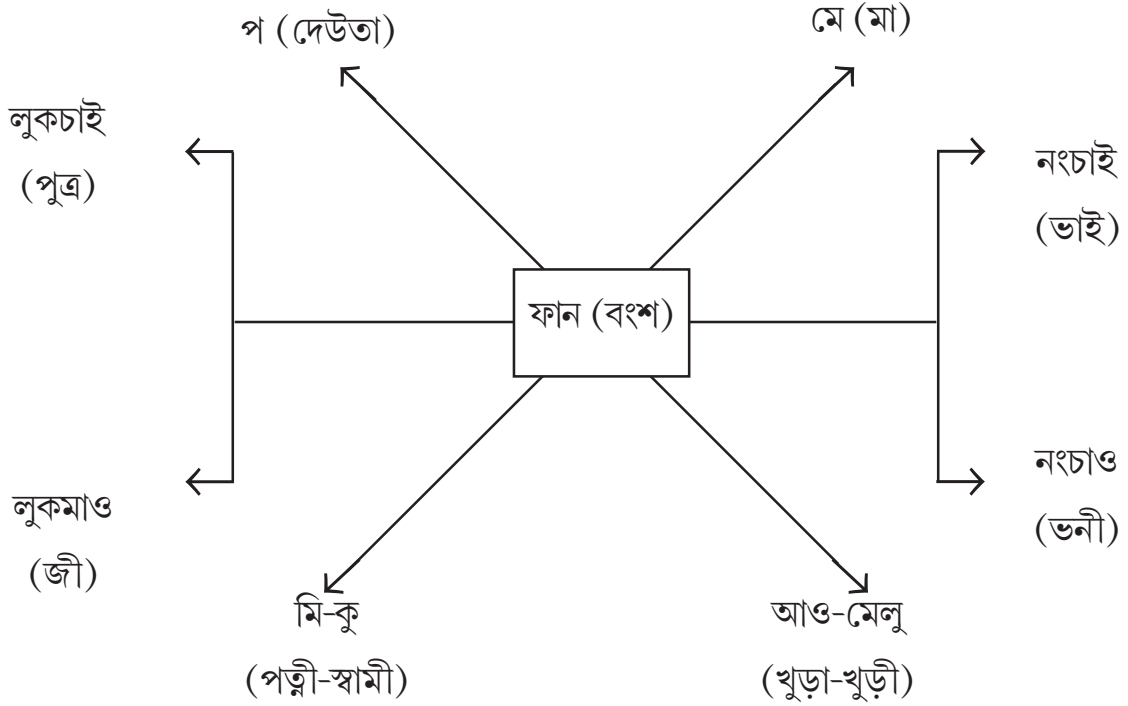
১। প্ৰাথমিক সম্বন্ধত প্ৰয়োগ কৰা শব্দৱলী।

২। দ্বিতীয় সম্বন্ধত প্ৰয়োগ কৰা শব্দৱলী।

৩। তৃতীয় সম্বন্ধত প্ৰয়োগ কৰা শব্দৱলী।

### ১/ প্রাথমিক সম্বন্ধত প্ৰয়োগ কৰা শব্দাৱলীঃ

দুজন ব্যক্তিৰ মাজত জন্মসূত্ৰে আৰু বৈবাহিক সম্বন্ধৰ দ্বাৰা পোনপটীয়াকৈ অহা সম্বন্ধবাচক শব্দবোৰ প্ৰাথমিক বা মুখ্য সম্বন্ধবাচক শব্দাৱলী। যেনে-পিতা, পুত্ৰ, মাক-পুতেক, পতি-পত্নী ইত্যাদি।



### ২/ দ্বিতীয় সম্বন্ধত প্ৰয়োগ কৰা শব্দাৱলী :

মুখ্য সম্বন্ধ বা প্ৰাথমিক সম্বন্ধৰ মাধ্যমেৰে যি সম্বন্ধ গঢ় লৈ উঠে সিহে দ্বিতীয় স্থানীয় সম্বন্ধ। যেনে- ককাক আৰু নাতিৰ সম্বন্ধ। তলত আইতন ভাষাৰ দ্বিতীয় স্থানীয় সম্বন্ধবাচক শব্দসমূহ দাঙি ধৰা হ'ল-

পিতৃৰ মাতৃ - আজা

পিতৃৰ পিতৃ - আপু

পিতৃৰ ভাতৃ- আও

ভাতৃৰ পত্নী - নংপাও

পুত্ৰৰ পত্নী - লুক পাও

কন্যাৰ পুত্ৰ - লান

কন্যাৰ স্বামী - লুক শুই

পত্নীৰ পিতৃ - প চাও

মাতৃৰ পিতৃ - পুনাই

পত্নীৰ মাতৃ - মে চাও

### ৩/ তৃতীয় সম্বন্ধত প্ৰয়োগ কৰা শব্দাৱলীঃ

আপুলিন - আজু ককাক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ -

আজালিন - পিতৃ সম্বন্ধীয় আজু আইক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ।

আনাই - মাতৃ সম্বন্ধীয় আজু আইক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ।

নঙ চাই - পিতৃৰ ভগ্নীৰ পুত্ৰক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ।

মিলু - পিতৃৰ ভাতৃৰ পত্নীক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ

মিলু লুঙ - পতিৰ জ্যেষ্ঠ ভাতৃৰ পত্নীক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ।

নঙ চাও - মাতৃৰ ভগ্নীৰ কন্যাক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা সম্বন্ধবাচক শব্দ

আইতন সমাজত প্ৰথম কন্যা, দ্বিতীয় কন্যা, তৃতীয় কন্যা, চতুৰ্থ কন্যা আৰু পঞ্চম কন্যা

সন্তানৰ ক্ষেত্ৰত বেলেগ বেলেগ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে -

লুক চাও লুঙলিজি - প্ৰথম কন্যা সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ

লুক চাও লিই - দ্বিতীয় কন্যা সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।

লুক চাও লাই - তৃতীয় কন্যা সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।

লুক চাও লাম - চতুৰ্থ কন্যা সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।

লুক চাও নাংকই - পঞ্চম কন্যা সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।

আইতন সমাজত কন্যা সন্তানৰ দৰে পুত্ৰ সন্তানৰ ক্ষেত্ৰতো প্ৰথম পুত্ৰৰ পৰা পঞ্চম

পুত্ৰলৈকে বেলেগ বেলেগ শব্দ প্ৰয়োগ কৰা হয়। যেনে -

লাই - প্ৰথম পুত্ৰ সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ

লেঙী - দ্বিতীয় পুত্ৰ সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।

|       |   |                                               |
|-------|---|-----------------------------------------------|
| লেচাম | - | তৃতীয় পুত্ৰ সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ |
| লঙু   | - | পঞ্চম পুত্ৰ সন্তানক বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ। |

### ৩.০২ বিবাহৰ লগত জড়িত শব্দঃ

বিবাহ এক সামাজিক প্ৰক্ৰিয়া। প্ৰত্যেক সমাজতে বিবাহ পদ্ধতি বেলেগ-বেলেগ। সামাজিক সাংস্কৃতিক কাৰকসমূহে বিবাহত বিশেষ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। সমাজৰ ৰীতি-নীতি পৰম্পৰা আদিৰ ফলস্বৰূপে বিবাহ প্ৰক্ৰিয়াত ভিন্ন বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়। কোন বংশৰ লগত কোন বংশৰ বিবাহ কাৰ্য সম্পন্ন হ'ব, কি কি নীতি নিয়ম পালন কৰিব লাগিব আদি দিশসমূহ সামাজিক পৰম্পৰাই নিৰ্ধাৰণ কৰে।

আইতন সমাজত তোলনি বিয়া অৰ্থাৎ পুষ্পিতা বিয়াৰ প্ৰচলন নাই। ল'ৰা-ছোৱালী বিবাহৰ উপযুক্ত বয়স হ'লে ল'ৰা আৰু ছোৱালী দুয়োপক্ষই পাত্ৰ-পাত্ৰীৰ সন্ধান কৰে। ল'ৰাই বিবাহৰ কাৰণে কন্যাৰ সন্ধান কৰা কাৰ্যক 'খাম জন লুক চাও' বুলি কোৱা হয়। ছোৱালীৰ খোজ-কাটল লক্ষ্য কৰি বিবাহৰ কাৰণে উপযুক্ত হয় নে নহয় নিদ্ধাৰণ কৰে। দৰাপক্ষৰ ছোৱালী পছন্দ হ'লে 'আঙুঠি পিন্ধোৱা' নিয়মৰ প্ৰচলন আছে। বিয়াত দৰা ঘৰে ছোৱালী ঘৰলৈ শৰাই (ৱানশাই) আগবঢ়ায় আৰু ছোৱালী ঘৰেও দৰা ঘৰলৈ শৰাই আগবঢ়াব লাগে। এই শৰাইখনত দৰা ঘৰৰ পৰা ছোৱালী ঘৰলৈ কাপোৰ, পইচা, তামোল-পান দিয়ে। তেওঁলোকৰ বিয়াত দৈ, চিৰা, তামোল-পান, ৱানশাই (শৰাই) আদি মোমায়েকৰ ঘৰৰ পৰাও দিয়াৰ নিয়ম আছে।

আইতনসকলৰ বিয়াত দৰা-কইনাৰ হাতত ৰাইজে সূতা বান্ধে। হাতত সূতা বন্ধাৰ কাৰণ হ'ল ৰাইজৰ আশীৰ্বাদ প্ৰদান। আইতনসকলৰ বিবাহত বৌদ্ধধৰ্মৰ বিশেষ প্ৰভাৱ আছে। ভিক্ষুজনে 'মংগল সূত্ৰ' পাঠ কৰি দৰা-কইনাৰ বিবাহ কাৰ্য সম্পন্ন কৰে।

আইতন সমাজত প্ৰচলিত বিবাহ ব্যৱস্থাক মূলত দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি -

১। একে জাতি, বংশ, গোত্ৰৰ মাজত হোৱা বিবাহ বা লুক বিজিৎ ফান পন।

২। একে জাতি, বংশ, গোত্ৰৰ বাহিৰত হোৱা বিবাহ বা পাই কা ফান পন।

আইতনসকলৰ বিবাহৰ লগত জড়িত শব্দসমূহ হ'ল -

বিয়ালুং - বৰবিয়া বা ডাঙৰকৈ পতা বিয়া।

পাইলেম লুক বিজিঙ - ছোৱালী চাবলৈ যোৱা কাৰ্য।

|                    |                                                                 |
|--------------------|-----------------------------------------------------------------|
| লুক বিজিং ফান পন - | একে জাতি, ধর্ম, সম্প্রদায়ৰ মাজত হোৱা বিবাহ।                    |
| পাই কা -           | ছোৱালী পলুৱাই নি বিয়া কৰোৱা।                                   |
| মাতু -             | দৰা কইনা দুয়োঘৰৰ সন্মতি অনুসৰি পতা বিয়া।                      |
| পাই কা ফান পুন -   | বেলেগ জাতিৰ মানুহৰ লগত হোৱা বিবাহ।                              |
| খাম জন লুকচাও -    | ছোৱালী খোজা কাৰ্য।                                              |
| পাইতেত মা পিচাও -  | বিয়াৰ দিনা দৰা আদৰা কাৰ্য।                                     |
| ৱানশাই -           | দৰাপক্ষই কইনাৰ ঘৰত আৰু কইনাৰ পক্ষই দৰা ঘৰত<br>শৰাই দিয়া কাৰ্য। |

আইতন সমাজত বহু বিবাহৰ প্ৰচলন আছে। এজন পুৰুষে কেইবাগৰাকী কন্যাক বিয়া কৰাব পাৰে। প্ৰত্যেক গৰাকী পত্নীক বেলেগ বেলেগ নামেৰে জনা যায়। আইতন সমাজত প্ৰথম পত্নী, দ্বিতীয় পত্নী, তৃতীয় পত্নী আৰু চতুৰ্থ গৰাকী পত্নীক বেলেগ বেলেগ শব্দৰে নামকৰণ কৰা হয়। যেনে -

|              |                           |
|--------------|---------------------------|
| মি লুং -     | প্ৰথম পত্নী বা ডাঙৰ পত্নী |
| মি সুন কান - | দ্বিতীয় পত্নী            |
| মি এন -      | তৃতীয় পত্নী              |
| মি কই -      | চতুৰ্থ পত্নী              |

**৩.০৩ নিষিদ্ধ শব্দ :** যিসমূহ শব্দ সমাজত মুক্তভাৱে ক'ব নোৱাৰি বা যিসমূহ শব্দ সমাজ বৰ্জিত হিচাপে গণ্য কৰা হয় সেই শব্দসমূহে নিষিদ্ধ শব্দ। “ভাষাত থকা অনুচিত ৰূপবোৰ অৰ্থাৎ সংস্কাৰজনিত আচৰণ, জনবিশ্বাস আৰু ব্যক্তিয়ে পৰিস্থিতি বিশেষে প্ৰয়োগ কৰা গালি-শপনিবাচক (যেনে-জীৱ-জন্তু বাচক, গুপ্তাংগ বাচক আৰু জনেন্দ্ৰিয়ৰ কাৰ্যসূচক) আদি শব্দ, যিবোৰক মুকলি উচ্চাৰণ কৰা সমাজৰ পক্ষে পৰপছী (অহিতকৰ) বুলি বিবেচনা কৰা হয় সেইবোৰকে ভাষিক নিষিদ্ধতা বুলি কোৱা হয়।”<sup>১০</sup> (দলে, মিচিং আৰু দেউৰী ভাষা শব্দাৱলীঃ এক সমাজ ভাষা বিজ্ঞানিক অধ্যয়ন পৃ. ১২১)

আইতন সমাজত প্ৰচলিত নিষিদ্ধ শব্দসমূহক তলত দিয়া ধৰণে শ্ৰেণী বিভাজন কৰিব পাৰি-

১। শৰীৰৰ অংগ সম্পৰ্কীয় নিষিদ্ধ শব্দ।

২। জীৱ-জন্তুৰ লগত তুলনা কৰি কোৱা নিষিদ্ধ শব্দ।

- ৩। মহিলাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা নিষিদ্ধ শব্দ।
- ৪। পুৰুষৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা নিষিদ্ধ শব্দ।
- ৫। অন্যান্য নিষিদ্ধ শব্দ।
- ১। শৰীৰৰ অংগ সম্বন্ধীয় নিষিদ্ধ শব্দঃ
- কুন পুতু পাতান - বিকলাংগ। অকামিলা অৰ্থত প্ৰয়োগ হয়। কাম বন নকৰি এনে বঢ়ি থকা মানুহক গালি দিবলৈ প্ৰয়োগ কৰে।
- কুনতই - নপুংসক
- দেপচিং - অন্ধ হ, চকুৰে নেদেখা হ
- ২। জীৱ-জন্তুৰ লগত তুলনা কৰি প্ৰয়োগ কৰা নিষিদ্ধ শব্দঃ
- তই হা - গালি দিবলৈ কুকুৰ পোৱালি অৰ্থত প্ৰয়োগ কৰা হয়।
- ৩। মহিলাৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা নিষিদ্ধ শব্দঃ
- মে মন - কাঠবাজী
- মে মানলুক - গৰ্ভৱতী মহিলা
- তু বিদি - ঋতুমতী হোৱা
- ৪। পুৰুষৰ ক্ষেত্ৰত ব্যৱহাৰ কৰা নিষিদ্ধ শব্দঃ
- কু - কাপুৰুষ অৰ্থত প্ৰয়োগ কৰা হয়। ভয়াতুৰ।
- হি কয় - মাইকীমুৱা, মাইকী মানুহৰ দৰে আচৰণ কৰা পুৰুষক গালি পাৰিবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।
- কুনচিন লাও - মদাহী পুৰুষক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা শব্দ।
- ৫। অন্যান্য নিষিদ্ধ শব্দঃ
- চিংকা - ধ্বংস হৈ যা বা শেষ হৈ যা অৰ্থত প্ৰয়োগ কৰা হয়।
- কুনৰেত - থকুৱা। বেছিকৈ খাদ্য গ্ৰহণ কৰা ব্যক্তিক দিয়া গালি।
- তাই হাম - জহনী মৰা
- কুনজন - ভিক্ষাৰীৰ জাত
- চ - প্ৰস্ৰাৱ কৰা
- পাই - শৌচ কৰা

### ৩.০৪ শাসন সম্বন্ধীয় শব্দাবলীঃ

আইতনসকলৰ প্ৰত্যেকখন গাঁৱতেই একোজনকৈ গাঁওবুঢ়া থাকে। গাঁওবুঢ়াজনেই গাঁওখনৰ মুৰব্বী। গাঁওবুঢ়াজনেই গাঁৱৰ সকলো বিলাক বিবাদ নিষ্পত্তি কৰে। এইক্ষেত্ৰত গাঁওবুঢ়াক বাৰিক (চওপাও বান) জনে সহায় কৰে। গাঁওবুঢ়াই অপৰাধ কৰা ব্যক্তিক দণ্ড দিব নোৱাৰে। কোনো অপৰাধ কৰা ব্যক্তিক দণ্ড দিয়াৰ অধিকাৰ ৰাইজৰহে আছে। ৰাইজে আলোচনাৰ অন্তত যি দণ্ড দিয়ে, সেই দণ্ডকে অপৰাধ কৰা ব্যক্তিজনে মানি ল'বলৈ বাধ্য। অপৰাধ কৰা ব্যক্তিয়ে ৰাইজৰ ওচৰত তামোল পান দি সেৱা কৰাটো নিয়ম। বৰ্তমান সময়ত আইতনসকলৰ মাজত কোনো ব্যক্তিয়ে গুৰুতৰ অপৰাধ কৰিলে আইনৰ সহায় লয়।

আইতন সমাজৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ লগত জড়িত বিভিন্ন শব্দসমূহ -

|              |   |                                                                                        |
|--------------|---|----------------------------------------------------------------------------------------|
| চওফা         | - | ৰজা বা স্বৰ্গদেউক সম্বোধন কৰিবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।<br>চৰকাৰক বুজাবলৈও ব্যৱহাৰ কৰা হয়। |
| হকেবান       | - | গাঁওবুঢ়া বা মূল বিচাৰক                                                                |
| হকেপই        | - | সভাপতি                                                                                 |
| হকে          | - | মুখিয়াল                                                                               |
| চাও পাও বান  | - | বাৰিক। গাঁৱৰ সকলো খবৰ ঘৰে-ঘৰে দিয়া ব্যক্তিক কৰা<br>সম্বোধন।                           |
| কংমু         | - | মন্ত্ৰী                                                                                |
| কুনজাই       | - | হাকিম                                                                                  |
| চাথে         | - | জমিদাৰ। মাটি-সম্পত্তিৰ মালিকক কৰা সম্বোধন।                                             |
| চাও চা কাপেন | - | অধিবক্তা বা ওকালতি কৰা ব্যক্তিক কৰা সম্বোধন                                            |
| হুদেং        | - | পুলিচ (হু - মাথা; দেং-ৰঙা)                                                             |
| লঙলাই        | - | আইন বা শাসন সম্বন্ধীয় নিয়মাৱলী                                                       |
| টি কুম খাম   | - | আদালত বা বিচাৰ ঘৰ বুজাবলৈ প্ৰয়োগ কৰা শব্দ।                                            |

### ৩.০৫ সংখ্যাবাচক শব্দাবলীঃ

আইতন ভাষাত কিছুমান সংখ্যাবাচক শব্দ পৃথক পৃথক শব্দ দ্বাৰা নিৰ্দেশ কৰা হয়।

যেনে -

|           |   |       |
|-----------|---|-------|
| ল্যুং     | - | এক    |
| চং        | - | দুই   |
| চাম       | - | তিনি  |
| চি        | - | চাৰি  |
| হা        | - | পাঁচ  |
| হোক       | - | ছয়   |
| বেত       | - | সাত   |
| পেত       | - | আঠ    |
| কাও       | - | ন     |
| চিপ       | - | দহ    |
| চাউ       | - | বিশ   |
| পাক ল্যুং | - | এশ    |
| হিং       | - | হাজাৰ |

আইতন ভাষাত কিছুমান সংখ্যাবাচক শব্দ যোগাত্মক পদ্ধতিৰ দ্বাৰা গঠন হয়। যেনে -

|                  |                          |
|------------------|--------------------------|
| চিপ ল্যুং (এঘাৰ) | = চিপ (দহ) + ল্যুং (এক)  |
| চিপ চং (বাৰ)     | = চিপ (দহ) + চং (দুই)    |
| চিপ চাম (তেৰ)    | = চিপ (দহ) + চাম (তিনি)  |
| চিপ চি (চৈধ্য)   | = চিপ (দহ) + চি (চাৰি)   |
| চিপ হা (পোন্ধৰ)  | = চিপ (দহ) + হা (পাঁচ)   |
| চিপ হোক (ষোল্ল)  | = চিপ (দহ) + হোক (ছয়)   |
| চিপ চেত (সোতৰ)   | = চিপ (দহ) + চেত (সাত)   |
| চিপ পেত (ওঠৰ)    | = চিপ (দহ) + পেত (আঠ)    |
| চিপ কাও (উনৈশ)   | = চিপ (দহ) + কাও (ন)     |
| চাউ ল্যুং (একৈশ) | = চাউ (বিশ) + ল্যুং (এক) |
| চাউ চং (বাইশ)    | = চাউ (বিশ) + চং (দুই)   |
| চাউ চাম (তেইশ)   | = চাউ (বিশ) + চাম (তিনি) |
| চাউ চি (চৌবিশ)   | = চাউ (বিশ) + চি (চাৰি)  |

|                        |                               |
|------------------------|-------------------------------|
| চাউ হা (পাঁচিশ)        | = চাউ (বিশ) + হা (পাঁচ)       |
| চাউ হোক (ছাব্বিশ)      | = চাউ (বিশ) + হোক (ছয়)       |
| চাউ চেত (সাতাইশ)       | = চাউ (বিশ) + চেত (সাত)       |
| চাউ পেত (আঠাইশ)        | = চাউ (বিশ) + পেত (আঠ)        |
| চাউ কাও (উনত্রিশ)      | = চাউ (বিশ) + কাও (ন)         |
| চামচিপ ল্যুং (একত্রিশ) | = চামচিপ (ত্রিশ) + ল্যুং (এক) |
| চামচিপ চাম (বত্রিশ)    | = চামচিপ (ত্রিশ) + চাম (তিনি) |
| চামচিপ চি (চৌত্রিশ)    | = চামচিপ (ত্রিশ) + চি (চারি)  |
| চামচিপ হা (পঁয়ত্রিশ)  | = চামচিপ (ত্রিশ) + হা (পাঁচ)  |
| চামচিপ হোক (ছয়ত্রিশ)  | = চামচিপ (ত্রিশ) + হোক (ছয়)  |
| চামচিপ চেত (সাতত্রিশ)  | = চামচিপ (ত্রিশ) + চেত (সাত)  |
| চামচিপ পেত (আঠত্রিশ)   | = চামচিপ (ত্রিশ) + পেত (আঠ)   |
| চামচিপ কাও (উনচল্লিশ)  | = চামচিপ (ত্রিশ) + কাও (ন)    |
| চিচিপ ল্যুং (একচল্লিশ) | = চিচিপ (চল্লিশ) + ল্যুং (এক) |
| চিচিপ চং (বিয়াল্লিশ)  | = চিচিপ (চল্লিশ) + চং (দুই)   |
| চিচিপ চাম (তিয়াল্লিশ) | = চিচিপ (চল্লিশ) + চাম (তিনি) |
| চিচিপ চি (চৌয়াল্লিশ)  | = চিচিপ (চল্লিশ) + চি (চারি)  |
| চিচিপ হা (পঞ্চাল্লিশ)  | = চিচিপ (চল্লিশ) + হা (পাঁচ)  |
| চিচিপ হোক (ছয়াল্লিশ)  | = চিচিপ (চল্লিশ) + হোক (ছয়)  |
| চিচিপ চেত (সাতচল্লিশ)  | = চিচিপ (চল্লিশ) + চেত (সাত)  |
| চিচিপ পেত (আঠচল্লিশ)   | = চিচিপ (চল্লিশ) + পেত (আঠ)   |
| চিচিপ কাও (উনপঞ্চাশ)   | = চিচিপ (চল্লিশ) + কাও (ন)    |
| হাচিপ ল্যুং (একষাশ)    | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + ল্যুং (এক) |
| হাচিপ চং (বারাশ)       | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + চং (দুই)   |
| হাচিপ চাম (তেরাশ)      | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + চাম (তিনি) |
| হাচিপ চি (চৌরাশ)       | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + চি (চারি)  |

|                        |                               |
|------------------------|-------------------------------|
| হাচিপ হা (পাঁচপন্ন)    | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + হা (পাঁচ)  |
| হাচিপ হোক (ছাপন)       | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + হোক (ছয়)  |
| হাচিপ চেত (সাতারন)     | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + চেত (সাত)  |
| হাচিপ পেত (আঠারন)      | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + পেত (আঠ)   |
| হাচিপ কাও (উনষাঠি)     | = হাচিপ (পঞ্চাশ) + কাও (ন)    |
| হোকচিপ ল্যুং (এষাঠি)   | = হোকচিপ (ষাঠি) + ল্যুং (এক)  |
| হোকচিপ চং (বাষাঠি)     | = হোকচিপ (ষাঠি) + চং (দুই)    |
| হোকচিপ চাম (তেষাঠি)    | = হোকচিপ (ষাঠি) + চাম (তিনি)  |
| হোকচিপ চি (চৌষাঠি)     | = হোকচিপ (ষাঠি) + চি (চাৰি)   |
| হোকচিপ হা (পয়ষাঠি)    | = হোকচিপ (ষাঠি) + হা (পাঁচ)   |
| হোকচিপ হোক (চয়ষাঠি)   | = হোকচিপ (ষাঠি) + হোক (ছয়)   |
| হোকচিপ চেত (সাতষাঠি)   | = হোকচিপ (ষাঠি) + চেত (সাত)   |
| হোকচিপ পেত (আঠষাঠি)    | = হোকচিপ (ষাঠি) + পেত (আঠ)    |
| হোকচিপ কাও (উনসত্তৰ)   | = হোকচিপ (ষাঠি) + কাও (ন)     |
| চেতচিপ ল্যুং (একসত্তৰ) | = চেতচিপ (সত্তৰ) + ল্যুং (এক) |
| চেতচিপ চং (বাসত্তৰ)    | = চেতচিপ (সত্তৰ) + চং (দুই)   |
| চেতচিপ চাম (তেসত্তৰ)   | = চেতচিপ (সত্তৰ) + চাম (তিনি) |
| চেতচিপ চি (চৌষত্তৰ)    | = চেতচিপ (সত্তৰ) + চি (চাৰি)  |
| চেতচিপ হা (পয়সত্তৰ)   | = চেতচিপ (সত্তৰ) + হা (পাঁচ)  |
| চেতচিপ হোক (ছয়সত্তৰ)  | = চেতচিপ (সত্তৰ) + হোক (ছয়)  |
| চেতচিপ চেত (সাতসত্তৰ)  | = চেতচিপ (সত্তৰ) + চেত (সাত)  |
| চেতচিপ পেত (আঠসত্তৰ)   | = চেতচিপ (সত্তৰ) + পেত (আঠ)   |
| চেতচিপ কাও (উনাশী)     | = চেতচিপ (সত্তৰ) + কাও (ন)    |
| পেতচিপ ল্যুং (একাশী)   | = পেতচিপ (আশী) + ল্যুং (এক)   |
| পেতচিপ ল্যুং (বিৰাশী)  | = পেতচিপ (আশী) + চং (দুই)     |
| পেতচিপ চাম (তিৰাশী)    | = পেতচিপ (আশী) + চাম (তিনি)   |
| পেতচিপ চি (চৌৰাশী)     | = পেতচিপ (আশী) + চি (চাৰি)    |

|                       |                             |
|-----------------------|-----------------------------|
| পেতচিপ হা (পাঁচাশী)   | = পেতচিপ (আশী) + হা (পাঁচ)  |
| পেতচিপ হোক (চিয়াশী)  | = পেতচিপ (আশী) + হোক (ছয়)  |
| পেতচিপ চেত (সাতাশী)   | = পেতচিপ (আশী) + চেত (সাত)  |
| পেতচিপ পেত (আঠাশী)    | = পেতচিপ (আশী) + পেত (আঠ)   |
| পেতচিপ কাও (উনানবৈ)   | = পেতচিপ (আশী) + কাও (ন)    |
| কাওচিপ ল্যুং (একানবৈ) | = কাওচিপ (নবৈ) + ল্যুং (এক) |
| কাওচিপ চং (বিষানবৈ)   | = কাওচিপ (নবৈ) + চং (দুই)   |
| কাওচিপ চাম (তিষানবৈ)  | = কাওচিপ (নবৈ) + চাম (তিনি) |
| কাওচিপ চি (চৌষানবৈ)   | = কাওচিপ (নবৈ) + চি (চাৰি)  |
| কাওচিপ হা (পঞ্চানবৈ)  | = কাওচিপ (নবৈ) + হা (পাঁচ)  |
| কাওচিপ হোক (চষানবৈ)   | = কাওচিপ (নবৈ) + হোক (ছয়)  |
| কাওচিপ চেত (সাতানবৈ)  | = কাওচিপ (নবৈ) + চেত (সাত)  |
| কাতচিপ পেত (আঠানবৈ)   | = কাওচিপ (নবৈ) + পেত (আঠ)   |
| কাওচিপ কাও (নিষানবৈ)  | = কাওচিপ (নবৈ) + কাও (ন)    |

বিশ, ত্ৰিশ, চল্লিশ, ষাঠি, সত্তৰ, আশী, নবৈ আদি সংখ্যাৰাচক শব্দসমূহ আইতন ভাষাত পূৰণাত্মক পদ্ধতিৰ দ্বাৰা গঠন হয়। যেনে -

|                 |                         |
|-----------------|-------------------------|
| চংচিপ (বিশ)     | = চং (দুই) × চিপ (দহ)   |
| চাম চিপ (ত্ৰিশ) | = চাম (তিনি) × চিপ (দহ) |
| চি চিপ (চল্লিশ) | = চি (চাৰি) × চিপ (দহ)  |
| হা চিপ (পঞ্চাশ) | = হা (পাঁচ) × চিপ (দহ)  |
| হোক চিপ (ষাঠী)  | = হোক (ছয়) × চিপ (দহ)  |
| চোত চিপ (সত্তৰ) | = চেত (সাত) × চিপ (দহ)  |
| পেত চিপ (আশী)   | = পেত (আঠ) × চিপ (দহ)   |
| কাওচিপ (নবৈ)    | = কাও (ন) × চিপ (দহ)    |

## প্রসঙ্গ সূচী

৯। B. Bhushan Dictionary of Sociology, p. 154

১০। অমৰ জ্যোতি দলে, মিচিং আৰু দেউৰী ভাষা শব্দাৱলীঃ এক সমাজ ভাষা বিজ্ঞানিক  
অধ্যয়ন পৃ. ১২১